

ב. חלוקת שמות האלוה ותאריו במקרא למטרותיהם והיחס בינם להגשמה (ב)

ב

אמר הַחֵבֶר: שְׁמוֹת ה' יִתְעַלֶּה¹⁷ חוץ מִהַמְּפָרֵשׁ¹⁸ הֵם הַתְּאָרִים וּמִדּוֹת נְלוּיִם¹⁹, לְקוֹחִים מִהַפְּעֻלִּיּוֹת (=השפעה שמושפעות) הַבְּרִיּוֹת עַל יְדוֹ כְּפִי מִשְׁפָּטָיו וּגְזֵרוֹתָיו. וְנִקְרָא "רְחוּם" כְּאֲשֶׁר יִתְקַן (=יטיב) מִצֵּב (של) מִי שֶׁהָיוּ בְּנֵי אָדָם מְרַחֲמִים עָלָיו לְרַע מְצֵבו. וּמִיֶּחֱסִים לָהּ (את) הַרְחֲמִים וְהַחֲמִלָה, וְאִמְתָּתָם אֶצְלָנוּ - רְכוּת נֶפֶשׁ וְחִלְשֵׁת טִבְעָה²⁰, וְאֵין זֶה רְאוּי

הערות - ללמד ענוים דרכו

- 17 בעניין ה"שמות" - התארים שאנו מתארים בהם את האלוה - יש שלושה קשיים: כל תואר שנתאר את האלוה הוא הגדרה המצמצמת את עצמותו, שהרי בכך אנו מדמים אותו לאחד מנבראיו (מו"נ א, גה-נו), וגם הופכים אותו למי שמורכב מכוחות רבים, וזה אינו אפשרי במי שאין לו גוף ואינו כוח בגוף (מו"נ א, גה-ג; ועיין רמב"ם הל' יסודי התורה ב, ח).
- כיצד האלוה משתנה בהתאם למצבנו? וכי אנו יכול לעורר בו שינוי, כמו שהעני מעורר "היפעלות" של רחמים אצל העשיר? דבר זה הוא חיסרון אצל בני אדם, שניתן להשפיע עליו לפעול שלא בצדק, רק מפני שהרגש מנהל את מעשיו.
- יש תארים סותרים, וזה מורה על שינוי באלוה. הוא גם מרחם אך הוא גם כועס.
- 18 ביאור השם המפורש במאמר ד, א. ועיין גם במו"נ א, סא-סב.
- 19 זו התשובה לשאלה הראשונה: כל התארים שלנו אינם באים לתאר את עצמותו ה' שאין לנו השגה בו, אלא הם "נלווים לעצמותו", כתארי פעולה או תארי שבח או תארים שוללים - כפי שמבאר והולך.
- 20 כלומר אצל בני אדם הרחמנות נובעת מקושי לראות אדם במצב קשה, וזו חולשה נפשית שלא ניתן לייחס לה. אולם באמת אצל ה' פעולת הרחמנות נעשית לא משום רכות נפשית אלא מתוך שהצדק האלוהי הכריע שנכון להיטיב עם אדם זה, אלא שאנו מפרשים את ההטבה כנובעת מרחמנות. הסבר זה מתוך את השאלה השנייה: האלוה אינו פועל ברגש של רחמנות אלא פועל על פי החכמה והצדק, אלא שכאשר הוא פועל פעולה של "רחמים" אנו מתארים זאת כ"רחמנות". מובן שגם "שופט צדק" זה תואר מתארי הפעולה, ולא בא להגדיר את עצמותו, כמו שכתבנו לעיל לגבי השאלה הראשונה.
- וז"ל הרמב"ם במו"נ א, גד: "המשמעות כאן אינה שיש לו תכונות אופי, אלא הוא עושה מעשים הדומים למעשים הנובעים אצלנו מתכונות אופי כלומר, מנטיות נפשיות, לא שהוא יתעלה בעל נטיות נפשיות... כל אימת שמשיגים מעשה אחד ממעשיו, מתארים אותו יתעלה בתואר שממנו נובע אותו מעשה, והוא קרוי בשם הגזור מאותו מעשה. למשל, כאשר משיגים את הנהגתו המעודנת ביצירת העוברים של בעלי החיים... מעשה כדוגמת זה לא יבוא מצדנו אלא מתוך היפעלות ורוך וזאת היא משמעות הרחמים - נאמר עליו יתעלה רחום... לא שהוא יתעלה נפעל ורך, אלא כדוגמת המעשה הזה הבא מן האב כלפי הילד כתוצאה מרוך, חמלה והיפעלות גרידא, בא מלפניו יתעלה כלפי מקורביו לא מתוך היפעלות ולא מתוך השתנות... כן אנו מוצאים במעשיו כלפי בני האדם פגעים גדולים הפוגעים בכמה פרטים ומכלים אותם או דברים כוללים המשמידים שבטים או אף חבלי ארץ... ומעשים רבים כגון אלה, אשר אינם באים מצדו של אחד מתוכנו כלפי אחר אלא מתוך כעס חזק, שנאה גדולה, או בקשת נקמה. לכן הוא נקרא לפי מעשים אלה קנוא ונוקם, ונוטר, ובעל חמה. הווה אומר שמעשים אשר כדוגמתם נובעים אצלנו מתוך נטייה נפשית, דהיינו, מתוך קנאה, נקמה, שנאה עמוקה או כעס, באים מלפניו יתעלה בהתאם למה שהיו ראוים לו אלה שנענשו, ולא בשום פנים מתוך היפעלות... אלא בהתאם למה שמתחייב..."

לו יתעלה, אָבֵל הוא שופט צדק, (אשר) גִּזֹּר בְּעֵי אָדָם אָחַד וְעֶשֶׂר (אדם) אַחַר מִבְּלִי שִׁישִׁתָּנָה הוא עֶצְמוּ, וְלֹא יִרְחַם עַל הָאָחַד וְלֹא יִכְעַס עַל הָאָחֵר²¹, וּכְבָר נִרְאָה כְּגֹן זֶה בְּשׁוֹפְטֵי בְּנֵי אָדָם²², שְׂבָאוֹת אֲלֵיהֶם שְׂאֵלוֹת, וְהֵם שׁוֹפְטִים בְּמִשְׁפַּט הַתּוֹרָה וּמִזְכִּים אֲנָשִׁים וּמַחֲיִבִים אֲנָשִׁים אַחֲרֵיהֶם. וְיִהְיֶה (ה') אֲצִלְנוּ מִבְּחִינַת פְּעֻלָּיו פַּעַם "אֵל רְחוּם וְחַנּוּן" (שמות לד,ו), וּפַעַם "אֵל קְנוּא וְנוֹקָם" (נחום א,ב), וְ(אם כ') הוּא יִתְעַלֶּה אִינוּ מִשְׁתַּנֶּה מִמֶּדָּה אֶל מִדָּה.

כָּלְלוּ שֶׁל דְּבַר, הַתְּאָרִים מִתְחַלְקִים – חוץ מִהַשֵּׁם הַמְּפָרֵשׁ יִתְעַלֶּה – לְשִׁלְשָׁה חֻלְקִים: או פְּעֻלָּיִים²³ (=תארים המתארים את פעולותיו), או נְלִיִּים²⁴ (=תארי שבח), או שְׁלִילָיִים (=תארים המתארים את עצמות ה' על דרך השלילה)²⁵.

וְהַפְּעֻלָּיִים – לְקוֹחִים מִן הַפְּעֻלָּיִים²⁶ הַנוֹבְעִים מִמֶּנּוּ בְּאִמְצָעִים טְבְעִיִּים²⁷, כְּמוֹ "מִוְרִישׁ

הערות – ילמד ענוים דרכו

21 זו התשובה לשאלה השלישית: ריה"ל מסביר שהתואר האמיתי אינו רחמן או כעסן, אלא שופט צדק. כאשר על פי האמת יש לפעול ברחמנות – הוא פועל באופן שנראה לנו כמרחם, וכשצריך על פי האמת לפעול בכעס ובאכזריות – הוא פועל באופן שנראה לנו כועס ומעניש. אם כן, אין שינוי במידות האלוהיות, אלא הכל על פי האמת.

22 גם החסיד צריך להגיע למדרגה זו של שליטה והנהגה על כל כוחותיו הגופניים והנפשיים, כדי שכל אחד יעשה את פעולתו כפי הזמן והצורך ולא בהתאם לדחף פנימי, וכך כאשר נכון מצד האמת לרחם על העני – יפעיל את מידת הרחמים שבו, וכאשר נכון מצד האמת לפעול כלפיו באכזריות (כגון אם נתינת הכסף תשמש לצרכים מזיקים) – יפעיל את מידת האכזריות שבו שישמע את צעקת העני ולא יתייחס אליו – עיין מאמר ג,ג-ה; וכן הוא ברמב"ם מו"נ א,גד.

23 פרופ' שורץ תרגם "תארי ההשפעה" המתארים את ההשפעות היוצאות ממנו באמצעים טבעיים. ושני התרגומים מכוונים למקום אחד.

24 ר"י אבן שמואל ופרופ' שורץ תרגמו "תארי יחס", ובכך יצרו השוואה מוטעית בין תארים אלו לבין "תארי יחס" שאותם שולל הרמב"ם מו"נ א,גב, שהרי אין כל יחס בין האל לזולתו. אך באמת "תארי יחס" של הרמב"ם הם בכלל התארים השוללים של ריה"ל, כמו "קדמון", ואין הוא חולק על זה שפירושו הוא על דרך השלילה. כוונת ריה"ל כאן לתארים שאנו משבחים בהם את האל כדי לבטא את הערצתנו אליו, ולא כדי להגדיר את עצמותו. כשאנו אומרים "רם ונשא", אין כוונתנו להגדיר שהוא נעלה יותר ממנו, אלא לבטא את הערצתנו אליו. לכן תרגומו של מו"ר הגר"י שילת כאן מדויק יותר.

25 בדבר ההיתר להשתמש בתארים אלו יש מחלוקת בין הרמב"ם לריה"ל, כדלקמן. כפי שנראה, תארי הפעולה באים לבסס את האמונה בהשגחה הבונה את הקשר עם ה', תארי השבח את הערצתו הבונה את הרגש אליו, ותארי השלילה את שלילת התפיסות האילוליות כלפיו ובכך לבנות את הדעת הנכונה כלפיו.

26 והפעולות השונות אינן מלמדות על עניינים שונים בעצמות ה' – עיין מו"נ א,גג. 27 במאמר ה,כ יסביר ריה"ל שכלל הפעולות בעולם מתרחשות מארבע סיבות: בחירת בני אדם, מקריות, חוקי הטבע ופעולות שאינן נעשות על ידי שלוש הסיבות הקודמות אלא ישירות על ידי ה', כמו הניסים הגלויים שלא ניתן להסבירם באחת משלוש הסיבות הראשונות. ושם ביאר שגם פעולות שניתן להסבירן באחת הסיבות הטבעיות, ניתן לייחס לאלוה, היינו שהוא השתמש באחת מהן. וזה מה שאנו מכנים "נס נסתר" והשגחה שבתוך הטבע. ה"פעליים" אלו תארים המייחסים מקרה שקרה

מסלול 1: יום ב לפרשת וישלח
מסלול 2: יום ד לפרשת ויצא

וּמַעֲשִׂיר, מִשְׁפִּיל אֶף מְרוֹמִים" (שמ"א ב,ז), וְ"חֲנוּן וְרַחוּם" (יואל ב,יג ועוד רבים), וְ"קָנוֹא וְנוֹקֶם" (נחום א,ב), וְ"גְבוּר" (דברים י,יז ועוד הרבה) וְ"שְׂדֵי" (בראשית יז,א) וְדוֹמִיָּהִם²⁸.

וְהַנְּלוּיִם - כְּמוֹ "בְּרוּךְ" (בראשית כד,כז) וְ"מְבָרַךְ" (תהלים קיג,ב), וְ"מְהַלֵּל" (שמואל ב כב,ד), וְ"קְרוֹשׁ" (ויקרא יא,מד), וְ"רָם וְנִשְׂא" (ישעיהו ו,ב), לְקוֹחִים מְהַגְדֵּלֶת (=הערצת)²⁹ הַמְדַבְּרִים אוֹתוֹ³⁰. וְאַלֶּה, אֶף אִם הֵם רְבִים, אֵינָם מְחִיבִים לוֹ רְבוּיָ³¹ וְאֵינָם מוֹצִיאִים אוֹתוֹ מִהֶאֱחָדוֹת.

וְאִמְנָם הַשְּׁלִילִיִּים³² - כְּמוֹ "חִי" (במדבר יד,כח) וְ"אֶחָד" (דברים ו,ד) וְ"רֵאשׁוֹן" וְ"אַחֲרוֹן" (ישעיהו מד,ו), תֹּאֲרַ בְּהֵם כְּדִי לְשַׁלֵּל מִמֶּנּוּ הַפְּכָם³³, לֹא לְקַיֵּם (=לייחס) לוֹ אוֹתָם כְּפִי

הערות - ילמד ענויים דרכו

על דרך הטבע כמיוחס לה'. למשל אם אדם העשיר או העני - 'ה' מוריש ומעשיר". זאת בניגוד לתארים המיוחסים לשם המפורש שהם תארים המתארים מקרים שקרו על דרך הנס הגלוי, בפעולה ישירה מאת ה'.

28 עיין מאמר ה סוף סעיף כ, שיש עניין אמוני לייחס גם את הדברים שניתן לפרשם כנעשים על ידי סיבות אמצעיות (=טבע, מקרה או בחירת האדם) לפעולות הנעשות על ידי ה'.

29 תארים אלו מושפעים מתארי הפעולה, כמו שביאר ריה"ל בהרחבה במאמר ג,יא, כי חווית ההשגחה מולידה באדם את הכרת הטוב לה', את היראה ממנו ואת ההערצה אליו, וממילא את הרצון לברכו ולהללו.

30 הרמב"ם במו"נ א,גט אסר להשתמש בתארים אלו, למעט בשעה שקורא אותם בתוך המקראות או מתוך התפילה, בדקדוק שקבעו אנשי כנסת הגדולה ולא יותר. וטעמו: כל מה שנחשב שבח לגבינו נחשב אצלו להיסרון, ואין יחס כלל בין מה שאנו רואים כשלם לבין שלמותו (עיין ברכות לב,א). ואם כן, אין זה שבח אלא ביוזון. על כן תקף את המשוררים (ובהם ריה"ל) שכתבו פיוטים שבהם תארי שבח. אבל ראשונים רבים חלקו עליו (עיין טור או"ח קיג בשם ר"י ובכ"י שם; ירושלמי ברכות סב,ב; רש"י מגילה יח,א) ולדעתם רק בתוך הברכות אין להוסיף תארים, מפני שאין לשנות מטבע שטבעו חכמים בברכות (ובתוך מטבע הברכות נראה כאומר שאלו התארים שיש בו ולא יותר, ואז זה ביוזון - אור השם מאמר א,ג,ג), אך שלא בברכות - מותר. כי אין כוונת האדם להגדיר את האל, אלא לעורר את הערצתו ויראתו ואהבתו אליו. לרמב"ם היה חשוב לחדד את הזווית של ההשגחה - שאין תארים אלו דברים שלמים, ואילו לריה"ל חשוב לבנות את הבסיס למחויבות האמונית, וזו באה על ידי הכרת האדם ברוממות האל ובטובות שעושה למענו. הרמב"ם מצפה שהערצה לה' תכנה על ידי העיסוק בתארי השליחה, וזה טוב למשכילים, אך לא להמון העם.

31 הסיבה לכך היא שאנו מודעים לכך שכל דברי ההערצה האלה אינם באים להגדיר אותו באמת, אלא רק לייחס לו כל שלמות שאנו משיגים, ולקבע בנפש את היראה וההערצה אליו, וכנ"ל.

32 בניגוד לתארי הפעולות ולתארי השבח, שבהם אין כוונה כלל לדבר על עצמות ה', אלא על האופן שבו הוא משגיח עלינו (=פעולות) ועל האופן שבו ראוי שאנו נפנה אליו (=שבח), התארים השוללים עוסקים בעצמות האל ומנסים לכאורה להגדיר אותו. בכך הם גם מגשימים אותו וגם הופכים אותו למורכב מתארים רבים. לכן בניגוד לתארי הפעולה ותארי השבח שאנו מתכוונים לתואר שנאמר כפי שהוא, בתארים השוללים אין אנו מתכוונים באמת לתואר שנאמר אלא הכוונה רק לשלול את המחשבה הפוכה. ולמעשה באמירתם באופן חיובי אנו חוטאים בחוסר דיוק.

33 מו"נ א,נג: "כוונת כולם אינה אלא לייחס לו שלמות, אך לא עצם אותה משמעות שהיא שלמות לבעל נפש מן הברואים"; מו"נ א,כו (וכן מו-מז): "ידועה לך האימרה שלהם... 'דברה תורה כלשון

שָׁאֲנוּ תּוֹפְשִׁים אוֹתָם. כִּי אֵין אָנוּ תּוֹפְשִׁים "חַיִּים" אֲלֵא בַתְּחוּשָׁה וַתְּנוּעָה, וְכִבֵּר הַתְּעֵלָה (הוא) מֶהֱם. (על כן) נִתְאַרְהוּ בְ"חַיִּים" - כְּדֵי לְשַׁלֵּל תֵּאֵר מֶה שֶׁהוּא דוֹמֵם וּמֵת (=שאינו פועל במציאות), בְּגִלְל הַעֲוֵלָה (=מה שעולה) עַל הַדְּמִיּוֹן (=המחשבה הראשונה) שְׁמִי שְׁאִינוּ חַי - הוּא מֵת, וְאֵין זֶה מְחִיב אֶצֶל הַשֶּׁכֶל (=באמת), שֶׁהָרִי נִשְׁלַל מִהֲזֶמֶן, לְמַשָּׁל, אֵת הַחַיִּים, וְלֹא יִחַיב שְׁיִהְיֶה מֵת, הַיּוֹת שְׁאִין מִדְּרָכּוֹ לְקַבֵּל הַחַיִּים וְהַמּוֹת, כְּמוֹ שֶׁלֹּא יִחַיב מֵאֲמָרָךְ שֶׁהָאֵן אֵינָה חֲכָמָה, שֶׁתְּתַאַרְהָ כִּסְכָּלָה. וְכִמוֹ שֶׁהָאֵן פְּחוּתָהּ מִלְּקַבֵּל הַחֲכָמָה וְהַסְּכָלוֹת, כֵּן הַעֲצָמוֹת הָאֱלֹהִית מְרוֹמְמֵת מִלְּקַבֵּל הַחַיִּים וְהַמּוֹת. וְכִמוֹ שְׁאִינָה מִקְבֵּלַת הָאוֹר וְהַחֹשֶׁךְ, וְהִיָּה אֵלוֹ נִשְׁאֲלָנוּ הָאֵם הַעֲצָמוֹת הַהִיא מְאִירָה אוֹ חֹשׁוֹכָה, הֵינּוּ אוֹמְרִים עַל דֶּרֶךְ הַעֲבָרָה: מְאִירָה, מִיִּרְאָתָנוּ הַדְּמִיּוֹן אֲשֶׁר יֵאֵמַר שְׁמָה שְׁאִינוּ מְאִיר הוּא חֹשׁוֹךְ. אֲבָל בְּאֵמֶת יֵשׁ לָנוּ לֹמֵר שֶׁלֹּא יִקְבְּלוּ הָאוֹר וְהַחֹשֶׁךְ אֲלֵא הַגּוֹפּוֹת, וְהַעֲצָמוֹת הָאֱלֹהִית אֵינָה גּוֹף, וְלִפְיֶךָךְ לֹא תִתְאַר לֹא בְּאוֹר וְלֹא בְּחֹשֶׁךְ אֲלֵא עַל דֶּרֶךְ הַדְּמוּי, אוֹ כְּדֵי לְשַׁלֵּל אֵת הַתְּאֵר הַפְּחוּתָהּ³⁴. וְכֵן לֹא יִקְבְּלוּ הַחַיִּים וְהַמּוֹת אֲלֵא הַגּוֹפּוֹת הַטְּבַעִיִּים, וְהַעֲצָמוֹת

הערות - ילמד ענוים דרכו

בני אדם'. משמעות הדבר שכל מה שבני האדם כולם מסוגלים להבינו ולציירו במחשבה ראשונה - הוא אשר יחוס הכרחי לאל יתעלה. לכן הוא תואר בתארים המצביעים על הגשמות - כדי להורות על כך שהוא יתעלה נמצא. מפני שאין ההמון משיג ברגע הראשון מציאות זולת מציאות של גוף דווקא ... וכן כל מה שהוא שלמות אצלנו הוסב על האל כדי להצביע עליו שהוא שלם מכל בחינות השלמות ואין בו שום חיסרון כלל..."; "מו"נ א,נו: "לכן נסכם את העניין ונדריך את הדעת אל אמיתות של הדבר באומרנו: 'אחד - לא בתוקף אחדות', כמו שאנו אומרים 'קדום' להצביע על כך שהוא אינו מחודש, בה בשעה שבאומרנו 'קדום' יש אי דיוק ברור וגלוי, שהרי 'קדום' נאמר דווקא על מה שחל בו הזמן שהוא מקרה של התנועה השייכת לגוף, והוא גם מעניין המתייחס יחס גומלין, שהרי אמירתך 'קדום' היא כלפי מקרה הזמן כאמירתך 'ארוך' ו'קצר' כלפי מקרה הקו. וכל דבר שאין מקרה הזמן חל בו, אין לאמור עליו, לאמיתו, לא 'קדום' ולא 'מחודש', כשם שאין לומר על המתקוות לא 'עקומה' ולא 'ישרה', ואין לומר על הקול לא 'מלוח' ולא 'תפל'".

34 כלומר מדויק יותר לדבר בתארים אלו על דרך השלילה: האל אינו מת, אינו שניים, אינו מחודש. וז"ל הרמב"ם במו"נ א,נח: "דע, כי תיאור האל יתעלה בשלילות - הוא התיאור הנכון, אשר אין בו כלום מאי הדיוק, ואין בו חיסרון לגבי האל בכלל ולא בשום מצב. ואילו בתיאורו בהיגדים חיוביים יש משום שיתוף וחסרון, כפי שהבהרנו".

הרמב"ם בפרק הנ"ל עמל להסביר מדוע בעיסוק בתארים השוללים יש השגה כלשהי, והיא שמייחדים את האל משאר הנמצאים. הוא מסכם את דעתו שם בפרק נט שההבדל בין המשיגים הוא בהוספת השלילה, כי כפי מה ששוללים כך הוא מתייחד יותר. אולם היו שתקפו את הרמב"ם וסיעתו בזה. וז"ל הרב הנזיר בספר קול הנבואה עמ' פא: "בשלילות התארים אין כלום, אפס, ריק. וכן ה'מדברים' (שהאמינו בתארים עצמיים כמו קדמון, נצחי, יודע, חי, חפץ) קראו לכופרים בתארים העצמיים 'מעטלה' (כת המועתאזלים, שכפרו בתארים עצמיים חיוביים) - אנשי הריקות. גם לפי בעל אמונה רמה, השלילות, ואם הם מסלקות ספקות רבות, אינן מודיעות דבר. אמנם 'לא דבר ריק הוא מכס, כי הוא חייכם ואורך ימיכם'! 'ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום'! 'כי עמך מקור חיים באורך נראה אור' 'ואני קרבת אלוהים לי טוב'! ? המורה אמר: כל שתוסיף בשלילה ממנו ית' תקרב אל ההשגה ותהיה יותר קרוב אליו. אך כיצד?".

אולם בעיון במו"נ מבואר שההשגה בשלילה היא בכך שאין באל שום דבר שיש בזולתו, עיין מו"נ

מסלול 1: יום ב לפרשת וישלח
מסלול 2: יום ד לפרשת ויצא

הָאֱלֹהִית נַעֲלָה וּמְרוֹמְמַת מֵהֶם. וְאִם יֵאָמֵר: חַיִּים לֹא כְחַיֵּינוּ - הֲרֵי זֶה הָיָא פְּוִנְתָּנוּ, כִּי אֲנַחְנוּ לֹא תַפְשָׁנוּ מֵעוֹלָם חַיִּים כִּי אִם חַיֵּינוּ, וְכֹאֲלוֹ אָמַר: לֹא נִדְעָ מַה הוּא. וְאָמַרְנוּ: "אֵל חַי" (יהושע ג, י) וְ"אֱלֹהִים חַיִּים" (דברים ה, כב) אֵינוּ אֵלָא נִגּוּד לְתַאֲרָא אֱלִילִי הַעֲמִים שְׁהֵם אֱלֹהִים מִתִּים, (משום ש) לֹא יְבוֹא (=יצא) מֵהֶם שׁוֹם פֶּעַל. וְעַל זֶה הִדְרִךְ אָמְרוּ "אֶחָד", (הוא רק) כְּדֵי שֶׁנִּשְׁלַל מִמֶּנּוּ הַרְבּוּי, לֹא שֶׁנִּקְיָם (=נייחס) לוֹ הָאֶחָדוֹת הַנִּתְפָּשֶׁת אֶצְלָנוּ, כִּי ה' "אֶחָד" אֶצְלָנוּ הוּא מַה שֶׁדְּבוּקִים חֲלָקִיו וְדוּמִים זֶה לְזֶה (=מורכב מחלקים רבים הדומים זה לזה), כְּפֶאֶשֶׁר תֵּאמַר: עֶצֶם אַחַת, וְגִיד אֶחָד, וּמִים אֶחָדִים, וְאוֹר אֶחָד, וְתֵאמַר בְּזִמְנָא, עַל דְּרִיךְ הַדְּמִיוֹן לְגוּף הַמְדַבֵּק: יוֹם אֶחָד, וְשָׁנָה אַחַת. וְ(אילו) הַעֲצָמוֹת הָאֱלֹהִית נַעֲלָה (=מרומת) מִן הַדְּבוּק וְהַפְּרוּד, וְ(על כן) נִאֲמַר אֶחָד כְּדֵי שֶׁנִּשְׁלַל (ממנו) הַרְבּוּי. וְכֵן "רְאִשׁוֹן" - כְּדֵי שֶׁנִּשְׁלַל מִמֶּנּוּ הָאֲחוּר, (אך) לֹא שֶׁנִּקְיָם לוֹ הָרְאִשִׁית (כי אינו תלוי בזמן כלל), וְכֵן "אַחֲרוֹן" כְּדֵי שֶׁנִּשְׁלַל מִמֶּנּוּ הַכְּלִיּוֹן, (אך) לֹא שֶׁנִּקְיָם לוֹ הַתְּכִלִּית. וְכֹל הַתְּאָרִים הָאֵלֶּה אֵינֶם לְעֲצָמוֹת (האלוה), וְ(לכן) אֵין הֵיא מִתְרַבֵּה בְּהֶם.³⁵

הערות - ילמד ענוים דרכו

א.נח. וזה עניין שם הוי"ה - ע"ש בפרקים סא-סב. הראי"ה קוק ב"אורות ישראל" ביאר שחשיבות תארי השליה בכך שהם מחנכים את האדם לענוה ולביטול כלפי האל, ותכונות אלו הן המולידות את הרצון להתעלות אליו. ובעולת ראייה ב,קכח הוסיף ששלילת המחשבה בעצם מעלה את הערצת הלב לעצמות: "אע"פ שאין שום מלאך ושרף יכול להקדיש את עצמותו יתברך, משום 'דלית מחשבה תפיסא ביה כלל', מכל מקום הסוד הפנימי של הקידוש של השם הוא הערצת העצם, אף שאינו מושג לנו ואי אפשר לשום נברא להגותו אפילו במחשבה מרוב העלמו, ומכל מקום הרצון הפנימי קשור בקדושת העצם, דקב"ה אע"ג דלית מחשבה תפיסא ביה, אבל רעותא דליבא איהו תפיס. הסוד הפנימי של החפץ וההשתוקקות של הקדושה, הוא עולה עד העצם".

אולם ריה"ל לא נזקק לכל זה! דווקא הרמב"ם המדריך את האדם לדבקות באל על ידי השגתו, נזקק להסביר מדוע חשוב כל כך לעסוק בתארי השליה, ולמה בזה שונים המשיגים במעלתם זה מזה. אך לריה"ל הרי הדבקות היא במפגש החי עם "אל חי", בהשגחה שהוא משגיח עלינו. אנו איננו יודעים להגדיר מי הוא, אך אנו פוגשים אותו בחיינו. כמו ילד שאינו יודע דבר על אביו מצד עצמו, אך הוא יודע שהוא משגיח עליו ומטפל בו, ומצד זה הוא מקושר אליו. לדידו של ריה"ל, העיסוק בתארים השוללים בא רק כהערות ביניים, כדי להסביר מדוע אין בהם הגשמה. לכן עושר הדבקות אצל ריה"ל בתארים הוא בתארי הפעולה. אותם הוא מחלק לתארים הבאים מאת ה' על ידי סיבות אמצעיות, ותארים המורים על פעולות הנעשות באופן ישיר מה', הם "התארים המצורפים לשם המפורש" (לקמן).

לעומת הרמב"ם וריה"ל, ששללו את היתכנות התארים החיוביים, דעת כמה ראשונים שיש תארים חיוביים כלפי האל: עיין רס"ג מאמר ב,א,ד-ה; אור השם א,ג,ג. אולם זאת ניתנת להבין רק על ידי הפרדה בין עצמות ה' לבין "הגילוי", וכל העיסוק הוא רק בגילוי - עיין קול הנבואה קד-קו; רמח"ל כללי מאמר החכמה, ד; דעת תבונות ס"י מו. לאחר שלילת ההשגחה בעצמות ה', כמו שעשו ריה"ל והרמב"ם, ניתנת להעמיק ולדבר באופן שבו בחר ה' ברצונו להופיע אלינו.

נמצאו כאן שלוש שיטות בדבקות שבאות לידי ביטוי בעיסוק בתארים: הדבקות בהשגתו - על דרך השליה (הרמב"ם); הדבקות בקשר עמו בהשגחתו עלינו - על דרך תארי הפעולה (ריה"ל); הדבקות בהשגתו על ידי הופעתו בעולם - על דרך תארי ההופעה (רס"ג ואור השם).

35 כל ארבע הדוגמאות שהביא ריה"ל לתארי השליה, במובנם החיובי לא באו אלא לצאת כנגד

שאלות מנחות:

- ✦ מדוע לא ניתן לומר שהתארים המופיעים במקרא על ידי הנביאים מתארים את האל בעצמותו?
- ✦ אם לא ניתן לתאר את עצמות האל, מדוע בכל זאת ספרי הנבואה משתמשים רבות בתארים מגשימים? וכי לא היה ניתן לעבוד את האל מבלי לתאר אותו?
- ✦ במה תארי השבח הם "תמונת ראי" של תארי הפעולה?

הערות - ילמד ענוים דרכו

עובדי העבודה זרה שאלוהיהם רבים, והם אלוהים מתים, לא קודמים לאדם ולא מתאחרים אחריו. כלומר עיקר עניין תארי השלילה אינו כדי להעמיק בהשגת ה', אלא בעיקר כדי להרחיק את האדם מההשתעבדות לגורמי ביניים ולציית רק למצוות ה'.

מסלול 1: יום ב לפרשת וישלח
מסלול 2: יום ד לפרשת ויצא